

EL VIATGE DE LA
BALENA
DE MATARÓ

DEL 28 D'ABRIL AL 3 DE SETEMBRE DE 2017

CAN SERRA – MUSEU DE MATARÓ

Enguany fa quaranta anys que uns pescadors van trobar i traslladar el cos d'una balena fins a la platja de Mataró. Era un rorqual comú (*Balaenoptera physalus*). Aquell esdeveniment aïllat va convertir-se en un fet molt popular a la ciutat. Molts escolars, grups i particulars la van anar a veure a la piscina de baix a mar. Després, amb l'ajut de diversos col·laboradors i de membres de la Comissió de Cetologia de la Institució Catalana d'Història Natural, del Club Nàutic de Mataró, de l'Ajuntament de Mataró i de la Secció de Ciències Naturals del Museu, es va iniciar un llarg i laboriós procés d'escorxament i neteja de les restes que va culminar amb l'exposició al Museu l'any 1984. L'esquelet s'ha conservat a les sales de reserva de la col·lecció d'espècimens del Museu de Mataró des d'aleshores.

Però, d'on venia aquesta balena? Era una cria? S'havia perdut o només seguia la seva migració cap a zones d'alimentació? A través de l'exposició «El viatge de la balena de Mataró» ens endinsarem en la vida d'aquests animals, la segona espècie més gran del món i l'única espècie de balena que trobem de forma regular al Mediterrani. Acompanyats per «la balena de Mataró» podrem intuir les causes de la seva mort, conèixer els altres cetacis que viuen al Mediterrani i, gràcies al seu esquelet, coneixerem com s'han adaptat aquests mamífers a la vida al mar.

També coneixerem la història de la Secció de Ciències Naturals del Museu de Mataró, que es va consolidar amb l'arribada de la balena a la ciutat. Celebrem, doncs, els quaranta anys de l'arribada de «la balena de Mataró» amb aquesta exposició i amb un programa d'activitats complementàries.

© Antoni Batlle

Tinc l'honor de ser la impulsora de la Secció de Ciències Naturals del Museu de Mataró

A inicis dels anys setanta, un grup d'amics, estudiants i interessats en les ciències naturals n'impulsen l'estudi i la divulgació a Mataró i a la comarca del Maresme. D'aquí sorgeix la idea de constituir un Museu de Ciències Naturals a la ciutat, a l'edifici de la Presó. Alhora, es proposen conscienciar la població de la importància de la preservació de l'entorn per aconseguir una millor qualitat de vida. A finals de l'any 1976 aquest grup es constitueix com a Secció de Ciències Naturals del Museu Municipal de Mataró per acord del seu Patronat. Des de l'any 1970, el Museu ja comptava amb la Secció Arqueològica i la Secció del Romànic. I, amb la de Ciències Naturals, aglutina un nombre important de voluntaris de diferents disciplines que treballen activament en la recerca i salvaguarda del patrimoni local i comarcal.

© Antoni Batlle

© Jordi Corbera

L'arribada de la balena a Mataró, la primavera de 1977, revoluciona i consolida el voluntariat de la Secció de Ciències Naturals, que s'amplia i s'organitza perquè la balena sigui esquarterada a l'escorxador de la ciutat. Alhora, es porten a terme tots els treballs necessaris per aconseguir-ne netejar i conservar l'esquelet.

L'arribada de la balena a Mataró, la primavera de 1977, revoluciona i consolida el voluntariat de la Secció de Ciències Naturals.

Des d'aleshores, tot i les transformacions del marc normatiu dels museus catalans i l'evolució cap a la professionalització de l'equip de treball del Museu de Mataró, les seves Seccions d'investigació participen en el seu programa i donen suport a la majoria dels projectes de recerca i divulgació.

L'any 2015, la Secció de Ciències Naturals passa a formar part de la Institució Catalana d'Història Natural (ICHN), constituïda com a Delegació de la Serralada Litoral Central. Hereva de la històrica Secció de Ciències Naturals del Museu de Mataró, la Delegació segueix treballant sota els mateixos principis dels voluntaris que la varen formar, i es comprometen en nous projectes. Avui, el vincle s'estableix a través d'un conveni marc amb la Direcció de Cultura de l'Ajuntament de Mataró, que l'adscriu a l'equipament municipal Can Boet – Centre de Patrimoni Arqueològic i Natural (CPAN), creat l'any 2013.

Així és com es dona continuïtat als més de 40 anys d'activitat que han servit per fer divulgació dels coneixements adquirits en la recerca i han ajudat a mantenir interès per les ciències a Mataró, aportant també gran quantitat de material científic.

Els projectes de recerca han cobert un ampli ventall de temàtiques: el medi ambient del Maresme; flora, fauna i gea; riberes,

rius i rieres; mar i litoral; i paisatge i vegetació. De entre totes les activitats, destaquen aquelles que s'han consolidat per convertir-se en una oferta estable:

La revista L'Atzavara es va publicar per primera vegada l'any 1979 (núm. 1), com a recull de les activitats de la Secció. Amb els anys, s'ha convertit en una revista de referència. Els seus articles mantenen el rigor que requereix una publicació essencialment científica, i alhora cerquen la divulgació amena dels resultats de la recerca ambiental catalana. Actualment, és de periodicitat anual i de caire monogràfic, i cerca sempre exemples de projectes de recerca vinculats al Maresme.

«**La Mostra de bolets del Maresme**» és segurament la iniciativa més popular. Organitzada des de l'any 1979, ja se n'han fet 32 edicions. Representa la diversitat de bolets del Maresme, sempre amb l'objectiu de mostrar les característiques d'aquests organismes i, sobretot, donar-ne a conèixer la funció en el medi natural i aprendre a respectar-los.

La Col·lecció de Ciències Naturals del Museu de Mataró es va formar a partir del material que es recollia a les sortides de camp efectuades per la Secció entre els anys setanta i vuitanta. A partir dels anys noranta, la Secció comença a prioritzar la recollida de dades i el treball didàctic a l'entorn viu (sortides de camp), en substitució de l'activitat de recol·lecció de mostres. Actualment la col·lecció està formada per 2.423 registres que es poden agrupar en tres grans categories: zoologia, botànica i geologia (minerologia, petrologia i paleontologia).

La biblioteca de patrimoni natural a Can Boet – Centre de patrimoni arqueològic i natural, que acull també el **Centre de Documentació del Parc del Montnegre i el Corredor a Mataró**, en conveni amb la Diputació de Barcelona des del 1997. El fons documental és de prop de 3.500 documents.

© José Luis Martín

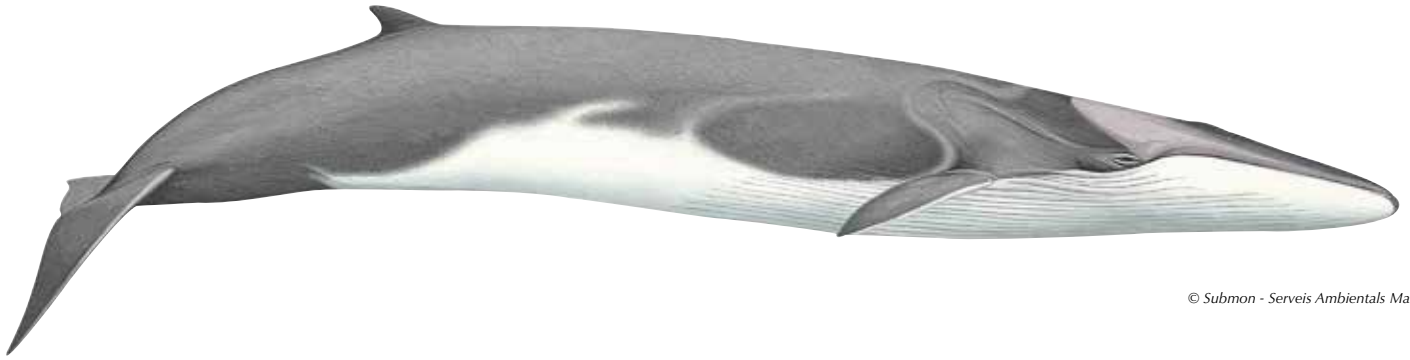

© Jordi Corbera

Tenia menys d'un any i era una balena lactant...

La balena de Mataró va aparèixer a la costa catalana quan tenia una edat aproximada de sis mesos, de manera que encara estava en la fase final de la lactància. Durant aquesta fase, és important que mare i cria romanguin juntes perquè, en el cas que se separin, la cria morirà, ja que no pot encara alimentar-se sola. No se sap què va passar amb la balena de Mataró, però els experts contempen diferents escenaris: la mort de la mare, la mortalitat relacionada amb el procés de deslletament o la separació mare-cria per alguna raó de tipus antropogènic (soroll, trànsit marítim, col·lisions...).

© Submon - Serveis Ambientals Marins

Les balenes, com la resta dels cetacis, s'han adaptat tant a la vida aquàtica que duen a terme totes les etapes dels seu cycle vital en aquest medi (reproducció, alimentació, lactància...). Per això, el part sempre té lloc dins de l'aigua, i les cries ja són capaces de nedar en el moment que neixen. Per néixer sota l'aigua cal que les cries de cetacis neixin «de cua», ja que aquesta posició permet a la cria sobreviure durant tot el procés del part, sense perill que mori ofegada. A les nostres aigües, la presència de nounats és freqüent durant tota la tardor... i el més segur és que la balena de Mataró hagués nascut a les aigües mediterrànies del nord d'Àfrica.

La gestació en aquesta espècie dura onze mesos, i el període de lactància s'estén durant els set mesos després del part. Les cries han d'aprendre a alletar-se sota l'aigua. La mare ajuda les cries movent-se lentament perquè puguin apropar-s'hi i arribar als mugrons. Per la dificultat de mamar sota l'aigua, les balenes tenen la capacitat d'injectar la llet a la boca de les cries mitjançant contraccions musculars.

Els cetacis existeixen des de fa aproximadament uns 55 milions d'anys, quan els avantpassats dels actuals cetacis, mamífers terrestres de mida mitjana, van començar a desenvolupar hàbits cada cop més aquàtics. L'evolució dels cetacis ha donat lloc a dos grans grups: els mysticets i els odontocets. Els mysticets són els que

comunament coneixem com a balenes. Són cetacis que presenten al maxil·lar superior unes expansions tegumentàries de forma laminar –les barbes– que utilitzen per filtrar l'aliment que capturen. Els odontocets, per altra banda, són cetacis amb la boca proveïda de dents còniques, sense esmalt, en general petites i de forma idèntica. Actualment s'accepta l'existència d'unes 80 espècies de cetacis.

El pas de vida terrestre a vida aquàtica ha fet que durant molts anys d'evolució el cos dels cetacis hagi sofert força modificacions. Per exemple, el crani s'ha allargat per aconseguir un bon perfil hidrodinàmic per desplaçar-se en el medi aquàtic, i els orificis nasals s'han desplaçat a la part superior del cap per permetre a aquests animals respirar sense haver de treure boca i ulls fora de l'aigua cada cop que necessiten una alenada d'aire. L'èsternum molt reduït i les costelles flotants –la majoria– els permeten tenir una caixa toràctica no rígida i que deixa eixamplar més el pulmó en cada respiració. Les extremitats anteriors s'han convertit en aletes per donar direcció a la natació. Les extremitats posteriors han desaparegut, i a la part final de la columna s'han desenvolupat dos lòbuls aplanats de teixit connectiu fibrós –la cua– que permet desplaçar una gran quantitat d'aigua en moure's, i es converteix en el principal òrgan locomotor que tenen els cetacis per desplaçar-se.

© Submon - Serveis Ambientals Marins

El rorqual comú es comunica amb un senyal acústic caracteritzat per set tipus de senyals de baixa freqüència (entre 15-25 Hz). El comportament associat al so més conegut és el sexual, durant el qual els mascles emeten seqüències més intenses, llargues i ordenades, que es coneixen com a cançons i que poden durar alguns dies.

A les costes catalanes hi ha fins a vuit espècies diferents de balenes i dofins. El dofí mular, el dofí llistat, el cap d'olla gris, el catxalot i el rorqual comú són els que podem trobar per la costa del Maresme. A Catalunya encallen anualment una mitjana de 30 cetacis, i la majoria són de l'espècie denominada dofí llistat. Els encallaments de rorquals comuns són molt poc freqüents. D'ençà dels anys vuitanta, només un 3 % del total d'encallaments han estat de rorquals comuns.

Davant de la costa de Mataró es troben uns canyons submarins on l'any 2002 la Universitat de Barcelona va localitzar una elevada presència de caps d'olla grisos (*Grampus griseus*). D'ençà de 2009 l'entitat SUBMON, comissaris d'aquesta exposició, hi duu a terme un projecte de custòdia marina per involucrar la ciutadania en la seva preservació i en l'estudi dels cetacis. L'espai de custòdia marina té una extensió total d'uns 2.300 quilòmetres quadrats, i a part de la zona de canyons submarins inclou també l'espai Natura 2000, amb praderies de posidònia (*Posidonia oceanica*). Aquesta planta submarina forma un ecosistema que serveix de font d'aliment i refugi per a multitud d'espècies marines, protegeix de l'erosió la zona costanera i contribueix a fer que les aigües siguin més netes. Des de l'any 1997, diverses entitats (Ajuntament de Mataró; Societat de Pesca i Activitats Subaquàtiques de Mataró (SPAS); Departament de Biologia Evolutiva, Ecologia i Ciències Ambientals de la Universitat de Barcelona; Escola del Mar. Ajuntament de Badalona; Centre d'Immersió Blaumar; i Delegació de la Serralada Litoral Central de la Institució Catalana d'Història Natural), amb un programa de voluntariat ambiental, duen a terme un projecte per conèixer l'estat de conservació de l'alguer de Mataró i organitzen campanyes de sensibilització pública.

EL VIATGE DE LA BALENA DE MATARÓ

Del 28 d'abril al 3 de setembre de 2017

Can Serra. Museu de Mataró

Carreró, 17-19

08301 Mataró

HORARI

Fins al 15 de juny

de dimarts a dissabte de 17 a 20 h / diumenges i festius d'11 a 14 h

tancat els dilluns i els dies 1 de maig i 5 de juny

Activitats familiars el primer diumenge de cada mes a les 12 h

A partir del 16 de juny

de dimarts a diumenge de 18 a 21 h

tancat els dilluns i els dies 24 de juny, 27 de juliol i 15 d'agost

Activitats familiars el primer diumenge de cada mes a les 18 h

Visites guiades el primer dissabte de cada mes a les 18 h

Visites concertades per a grups i escolars (937 41 29 30)

Consulteu més informació sobre l'exposició i les activitats complementàries al web

www.culturamataro.cat

INFORMACIÓ

Telèfon 937 58 24 01

a/e: museum@ajmataro.cat

 Museu de Mataró

 @culturamataro

 @museumataro

amb la col·laboració de

